

Г. Г. Хлипавка

Львівський державний університет безпеки життєдіяльності

ДІАГНОСТИКА СФОРМОВАНOSTІ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ СЛУЖБИ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ УКРАЇНИ В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

Анотація. У статті розглядається проблема визначення критеріїв, показників та рівнів сформованості соціальної компетентності майбутніх офіцерів служби цивільного захисту України в процесі професійної підготовки. Уточнено поняття «критерій», «показник» та «рівні», обґрунтовано критерії та показники сформованості ключових компетентностей майбутніх офіцерів служби цивільного захисту України. Критерії потрактовано як якісну характеристику об'єкта діагностичного дослідження, показники – компоненти, що характеризують сформованість ключових компетентностей; рівні як відображення стану сформованості кожного показника критеріїв.

Виокремлено й конкретизовано такі критерії та показники сформованості соціальної компетентності майбутніх офіцерів служби цивільного захисту України: *комунікативно-діяльнісний* (вербальна і невербальна комунікація; корпоративна культура; уміння реалізовувати організаторські здібності; культура спілкування та поведінки; уміння якісно виконувати розпорядження педагога, приймати альтернативні рішення); *когнітивно-мотиваційний* (розуміння соціальної дійсності; сформованість системи цінностей; планування власного життєвого сценарію; творчий пошук); *рефлексивно-психологічний* (уміння володіти системою знань з основних професійних предметів; бажання вчитися; здатність до креативних рішень; знання нормативних документів); *професійно-особистісний* (рівень відповідальності; здатність до самореалізації; здатність до саморозвитку; здатність до організації, планування та розв'язання проблем).

Серед рівнів сформованості соціальної компетентності майбутніх офіцерів служби цивільного захисту України диференційовано високий, достатній, середній та низький. За цими критеріями можна здійснювати моніторинг сформованості соціальної компетентності майбутніх офіцерів служби цивільного захисту України у процесі професійної підготовки.

Ключові слова: професійна підготовка, соціальна компетентність, критерії та показники, рівні сформованості, офіцери служби цивільного захисту України.

Реформаційні процеси в освіті змінюють акценти у підготовці кваліфікованої робочої сили. Сучасний фахівець повинен володіти професійними базовими знаннями, уміннями й навичками. Динаміка ринку праці орієнтує освіту на підготовку професійно компетентної, творчої, креативної особистості, готової до конкуренції та професійної мобільності. Це спонукає до пошуку нових можливостей для альтернативного розв'язання поставлених завдань. Підготовка майбутніх офіцерів служби цивільного захисту України потребує особливої уваги щодо її орієнтації на одночасну стабільність і мобільність. Окреслену діалектичну суперечність можливо подолати через моніторинг кількісних і

якісних показників за визначеними критеріями, показниками й рівнями.

Проблема професійної підготовки офіцерів служби цивільного захисту не є новою для педагогічної науки. Компетентнісному підходу та впровадженню інноваційних технологій у підготовку фахівців присвячено роботи Я. Я. Болубаша, Н. Б. Бібік, Р. С. Гуревича, С. У. Гончаренка, І. А. Зязюна, В. Г. Кременя, В. І. Лугового, Н. І. Мачинської, Н. Г. Ничкало, О. В. Овчарук, О. І. Пометун, С. О. Сисоєвої, А. В. Хуторського та ін. Процес підготовки військових фахівців представлений у працях О. В. Барабанщикова, О. О. Безносюка,

Інформація про автора:

*Хлипавка Галина Григорівна, старший викладач кафедри українознавства навчально-наукового інституту психології та соціального захисту, кандидат педагогічних наук
Львівський державний університет безпеки життєдіяльності
khlypavka_halyna@ukr.net, 097 617 23 55*

Г. П. Васяновича, П. Л. Городова, А. Ф. Железняк, О. П. Зеленської, М. П. Коробейнікова, Л. П. Маслак, М. І. Нещадима, В. О. Огнева, Г. В. П'янковського, Н. Ф. Феденко, В. В. Ягупова. Висвітленню окремих аспектів проблем професійно-психологічної підготовки майбутніх фахівців служби цивільного захисту присвячені наукові дослідження Г. Р. Дубровинського, М. С. Ковала, М. М. Козяра, А. В. Литвина, С. М. Миронця, О. В. Повстин, Ю. О. Приходько, В. П. Садкового, Р. І. Сірко, С. М. Тарасенко та ін.

Водночас недостатньо вивченим є питання діагностики соціальної компетентності майбутніх офіцерів служби цивільного захисту України в процесі професійної підготовки.

Мета статті – визначити критерії, показники та рівні сформованості соціальної компетентності майбутніх офіцерів служби цивільного захисту України в процесі професійної підготовки.

У психолого-педагогічній літературі є різні погляди щодо трактування поняття «критерій». Критерієм називають мірило для оцінювання чого-небудь, засіб для перевірки істинності або помилковості того чи того твердження [9, с. 193]. Для педагогічного дослідження важливим є визначення критерію як явища (процесу), на яке спрямований пошук. За А. Семеновою [8], критерії класифікують так: інтегральні критерії як оцінювання загального стану явища або процесу; часткові критерії як оцінювання складників явища або процесу; одиничні критерії як оцінювання окремих сторін складників явища або процесу.

Англійські вчені вважають критеріями компетентності такі її елементи, як мотиви, психофізіологічні якості, настанови, цінності в структурі «Я»-концепції особистості, а також знання й навички. Автори зауважують, що знання та навички оцінювати легше, ніж більш глибокі, але не менш важливі компоненти компетентностей. Крім того, науковці звертають увагу на обґрунтування критеріїв, які часто застосовують у процесі вивчення компетенцій: «найкраще виконання», «ефективне виконання», «виконання в проєктивному тесті», «демонстрація компетентностей під час виконання вправ» [5].

Досліджуючи проблему впровадження компетентнісного підходу в освіті, С. Клепко виокремлює такий критерій, як час: «компетентність має певну ціну – час, який особистість витрачає на її здобуття... компетентність знаменує не розділення різних видів діяльності всередині однієї і тієї ж форми використання часу, а перехід від однієї форми використання часу до іншої, від його екстенсивної форми (коли зміст іноземного речення встановлюється за допомогою словника) до інтенсивної форми (зміст цього

речення встановлюється відразу і відпадає потреба у словнику)» [3, с. 153].

Згідно з концепцією компетентності І. Зимньої [1], до структури компетентності входять готовність, знання, досвід, ставлення, регуляція. У цьому руслі Є. Немцова, А. Князев, С. Палецька розробили критерії оцінювання компонентів компетентності: особливі риси, моторика, пізнавальні здібності, особливості сприйняття та оброблення інформації тощо; наявність інформації про компетентність, стереотипи, знання, пріоритети пізнання, що стосуються компетентності; реалізація певних завдань та операцій у минулому; сформоване ставлення до себе й до оточення під час виконання роботи, що пов'язана з компетентністю; здатність спонукування до дії, заповзятість, рішучість, готовність до подолання перешкод [4].

Науковець В. Лозова розмежує такі критерії активності, як ініціативність, характеристики діяльності (енергійність, інтенсивність, широта, масштаб результатів активності), позитивне ставлення до діяльності (відповідальність, зацікавленість), самодіяльність, самостійність, саморегуляція, воля особистості (наполегливість у досягненні мети, упевненість, доведення справи до кінця тощо), цілеспрямованість, творчість [7, с. 3].

Описуючи основні показники професійної компетентності фахівця, В. Ягупов виокремлює такі:

- знання, уміння й навички (сукупність психічних утворень, що формують загальний і професійний інтелект, загальнонаукову, особистісну та професійну підготовленість фахівця до певного виду професійної діяльності);
- професійна позиція фахівця (система сформованих настанов і ціннісних орієнтацій, ставлень та оцінок внутрішнього й навколишнього досвіду, реальності та перспектив; а також власні досягнення фахівця, які впливають на характер його діяльності, поведінки, спілкування, місце й роль у професійній діяльності та повсякденному житті);
- індивідуально-психічні особливості (стійке поєднання різних структурно-функціональних компонентів психіки, що зумовлюють індивідуальність фахівця, неповторний стиль його діяльності, поведінки й утілені в конкретних якостях професійної діяльності);
- акмеологічні інваріанти фахівця (внутрішні чинники, що активізують потребу в активному саморозвитку, продуктивній реалізації творчого потенціалу в праці й просування до власних вершин доскона-

лості в професійній діяльності) [10, с. 283–287].

На підставі аналізу сутності поняття «критерій» зазначимо, що соціальна компетентність майбутніх офіцерів служби цивільного захисту України забезпечується сформованістю визначе-

них компонентів та їхніх складників як частини цілісної системи, які можна оцінити.

Для діагностики рівнів сформованості соціальної компетентності майбутніх офіцерів служби цивільного захисту України ми виокремили й конкретизували критерії та показники (рис. 1).

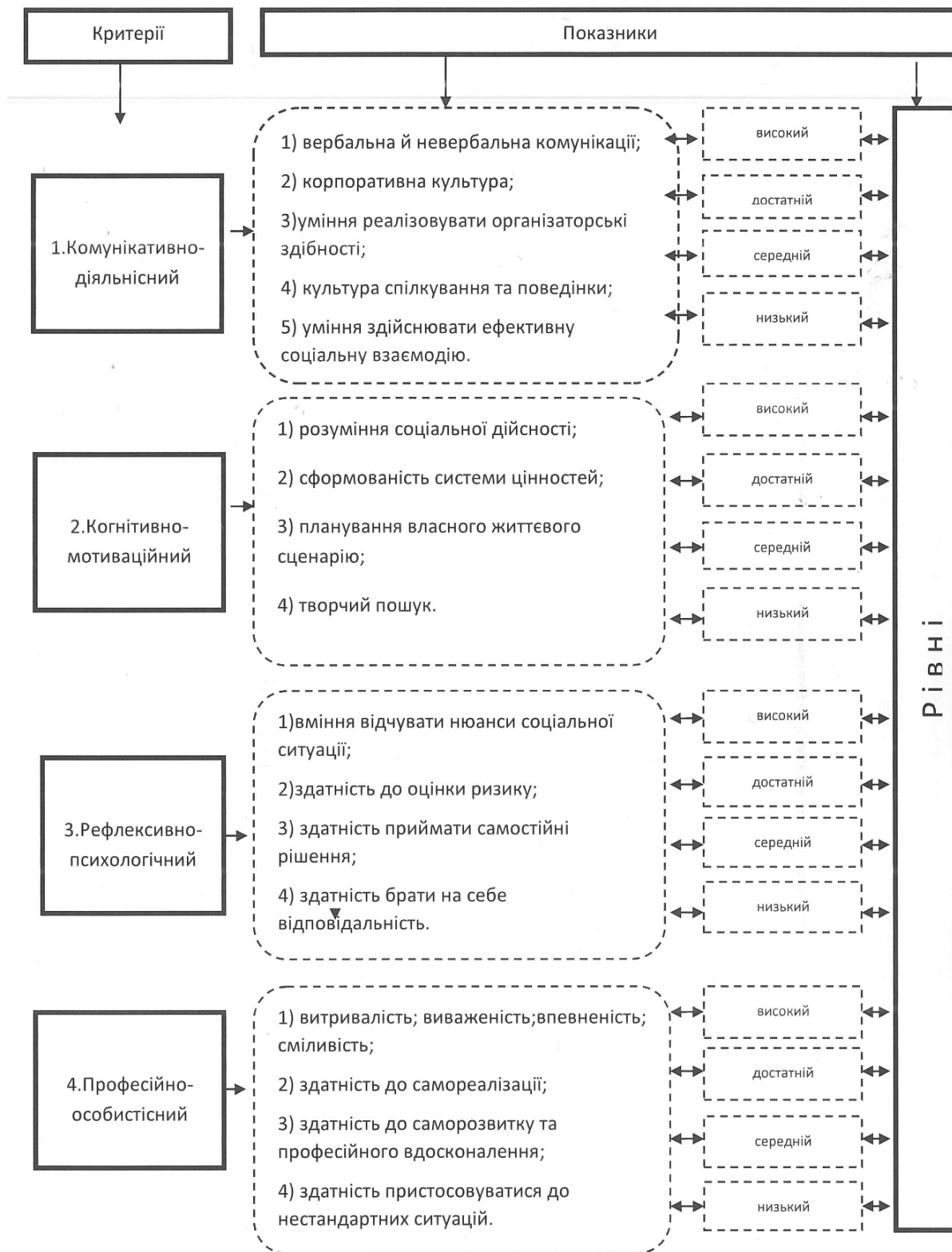

Рисунок 1 – Критерії, показники й рівні сформованості соціальної компетентності майбутніх офіцерів служби цивільного захисту України

На нашу думку, критеріями, на підставі яких оцінюють сформованість соціальної компетентності майбутніх офіцерів служби цивільного захисту України, є узагальнені показники, що характеризують зміни, які відбуваються з майбутнім офіцером служби цивільного захисту України у процесі професійної підготовки. Критерії мають відображати основні закономірності формування соціальної компетентності; взаємозв'язки між компонентами моделі формування соціальної компетентності майбутніх офіцерів служби цивільного захисту України; рівень їх сформованості та готовність до професійної діяльності.

Комунікативно-діяльнісний критерій засвідчує вміння подавати інформацію; мотивацію до кар'єрного зростання; чіткий виклад думок; спроможність розв'язувати конфліктні ситуації; вміння якісно виконувати розпорядження керівництва, вчасно ухвалювати рішення; спроможність налагоджувати ділові контакти та проводити зустрічі; вміння етично поводитися в професійній сфері, здатність до креативних рішень тощо.

Серед ключових показників цього критерію виокремлено: вербальну й невербальну комунікацію; корпоративну культуру; вміння реалізовувати організаторські й управлінські здібності; культуру спілкування та поведінки; вміння якісно виконувати розпорядження керівництва, вчасно приймати альтернативні рішення.

Когнітивно-мотиваційний критерій засвідчує свідоме здобуття професійних знань; вміння застосовувати знання з обраної професії на практиці; здатність до професійної мобільності; постійного оновлення фахових знань і вмінь з огляду на зміни в нормативно-правових документах.

Ключовими показниками когнітивно-мотиваційного критерію, на наш погляд, є відповідальність; здатність до самореалізації; здатність до саморозвитку; здатність до організації, планування та розв'язання проблем.

Рефлексивно-психологічний критерій маркує сформованість у майбутніх офіцерів служби цивільного захисту України знань, вмінь і навичок, розвиток аналітичного мислення. Сутність цього критерію полягає у володінні фаховими знаннями для прийняття альтернативних рішень.

До ключових показників названого критерію належать: вміння володіти системою знань з основних професійних предметів; бажання вчитися; здатність до креативних рішень; знання нормативно-правових документів.

Сьогодні успішних людей, зазначає С. Литвиненко, характеризують у контексті вислову: «Він досяг успіху, тому що він креативно мислить або він завжди знаходить нестандартні вдалі рішення». Справді, креативність нерідко є синонімом успіху і попит на неї дуже великий. Креатив-

ність (лат. creatio – створення) – новітній термін, яким окреслюються «творчі здібності індивіда, що характеризуються здатністю до продукування принципово нових ідей і входять в структуру обдарованості як незалежний фактор» [6, с. 215].

Професійно-особистісний критерій засвідчує свідоме здобуття професійних знань; вміння застосовувати знання з обраної професії на практиці; здатність до професійної мобільності; постійного оновлення фахових знань і вмінь з огляду на зміни в нормативно-правових документах.

Ключовими показниками професійно-особистісний критерію, на наш погляд, є відповідальність; здатність до самореалізації; здатність до саморозвитку; здатність до організації, планування та розв'язання проблем.

Отже, зазначені критерії й показники мають відображати ознаки сформованості соціальної компетентності та властивості, притаманні майбутнім офіцерам служби цивільного захисту України.

Актуальною є думка Д. Іванова про те, що сьогодні не достатньо бути просто фахівцем, необхідно бути ще й співробітником, здатним виявляти ініціативу, брати на себе відповідальність, приймати адекватні рішення в невизначених ситуаціях, бути креативним і мобільним, працювати в групі на загальний результат, самостійно вчитися, поповнюючи прогалини в професійних знаннях, необхідних для розв'язання конкретної професійної проблеми [2].

Зазвичай, учені обирають як основну ознаку сформованості тієї чи тієї компетентності просування особистості до більш високого рівня свого професійного розвитку. Зважаючи на логіку дослідження, ми виокремили чотири рівні сформованості соціальної компетентності майбутніх офіцерів служби цивільного захисту України: *високий, достатній, середній, низький*. Зазначимо, що рівень сформованості ключових компетентностей майбутніх офіцерів служби цивільного захисту України варто кваліфікувати як ступінь опанування курсантами компетенцій, які входять до їхнього складу.

Комунікативно-діяльнісний критерій. Високий рівень – курсант виявляє здатність до вербальної й невербальної комунікації; володіє навичками корпоративної культури; спроможний реалізувати організаторські здібності; володіє культурою спілкування та поведінки; здатен якісно виконувати розпорядження педагога, самостійно приймати альтернативні рішення. *Достатній рівень* – курсант виявляє здатність до вербальної й невербальної комунікації, корпоративної культури; періодично виявляє організаторські та управлінські здібності; володіє базовими знаннями культури мовлення й поведінки; демонструє вміння виконувати розпорядження педагога; приймає альтернативні рішення відповідно до ситуації. *Середній рівень* –

курсант не завжди виявляє здатність до вербальної й невербальної комунікації; у нього недостатньо сформовані навички корпоративної культури; не виявляє бажання до організаторської та управлінської діяльності; має проблеми, пов'язані з культурою мовлення й поведінки; неохоче виконує розпорядження педагога; не здатен вчасно приймати альтернативні рішення. *Низький рівень* – курсант нездатний до вербальної й невербальної комунікації; у нього не сформовані навички до корпоративної культури; не спроможний провадити організаторську та управлінську роботу; не володіє культурою мовлення та має відхилення в поведінці; не бажає виконувати розпорядження педагога; не здатний приймати альтернативні рішення.

Когнітивно-мотиваційний критерій. *Високий рівень* – курсант володіє високим рівнем розуміння соціальної дійсності та професійних знань; здатний до професійної мобільності; має сформовану систему цінностей, чітке бачення власного життєвого сценарію. *Достатній рівень* – курсант має загальні уявлення про соціальну дійсність; система цінностей не чітка; життєвий сценарій обмежується найближчим майбутнім. *Середній рівень* – курсант володіє фрагментарним розумінням соціальних процесів; ціннісні орієнтації перебувають у процесі визначення, зрідка задумується над плануванням власного життєвого сценарію. *Низький рівень* – у курсанта немає розуміння соціальної дійсності, не сформована система цінностей;

Рефлексивно-психологічний критерій. *Високий рівень* – курсант володіє знаннями з професійних предметів; має бажання вчитися; у нього сформована здатність до креативних рішень; має ґрунтовні знання з нормативно-правової документації, здатен використовувати їх на практиці. *Достатній рівень* – курсант володіє базовими знаннями з основних професійних дисциплін; має мотивацію до навчання; не завжди самостійно приймає креативні рішення; оперує знаннями з нормативно-правової документації. *Середній рівень* – курсант володіє знаннями з основних професійних дисциплін не в повному обсязі; не виявляє бажання вчитися; не здатен приймати креативні рішення; має несистемні знання нормативно-правових документів, практично застосовує їх за допомогою інструкцій. *Низький рівень* – у курсанта не сформовані знання з основних професійних предметів; відсутня мотивація до навчання; він не виявляє здатності приймати креативні рішення; не володіє нормативно-правовою документацією.

Професійно-особистісний критерій. *Високий рівень* – курсант старанно ставиться до навчальних доручень; має сформовану здатність до самореалізації й саморозвитку; може самостійно планувати власну діяльність і самостійно

розв'язувати соціальні проблеми. *Достатній рівень* – курсант відповідально ставиться до навчальних доручень; має частково сформовану здатність до самореалізації та саморозвитку; здатен планувати власну діяльність і розв'язувати професійні проблеми. *Середній рівень* – курсант не завжди відповідально ставиться до навчальних доручень; має нестійку здатність до самореалізації й саморозвитку; не завжди здатен планувати власну діяльність і самостійно розв'язувати соціальні проблеми (виконує це лише за умови консультацій педагога). *Низький рівень* – курсант ставиться до доручень безвідповідально; не прагне до самореалізації й саморозвитку; не може самостійно планувати власну діяльність і самостійно розв'язувати соціальні проблеми.

Проведений аналіз послугував підставою для уточнення сутності понять «критерій», «показник» та «рівні», обґрунтування критеріїв і показників сформованості ключових компетентностей майбутніх офіцерів служби цивільного захисту України. Критерії потрактовані як якісна характеристика об'єкта діагностичного дослідження, показники – компоненти, що характеризують сформованість ключових компетентностей; рівні відображають стан сформованості кожного показника виокремлених критеріїв.

Отже, аналіз наукових джерел дав змогу визначити, що критеріями, показниками сформованості соціальної компетентності майбутніх офіцерів служби цивільного захисту України є такі: *комунікативно-діяльнісний* (вербальна і невербальна комунікації; корпоративна культура; уміння реалізовувати організаторські здібності; культура спілкування та поведінки; уміння якісно виконувати розпорядження педагога, приймати альтернативні рішення); *когнітивно-мотиваційний* (розуміння соціальної дійсності; сформованість системи цінностей; планування власного життєвого сценарію; творчий пошук); *рефлексивно-психологічний* (уміння володіти системою знань з основних професійних предметів; бажання вчитися; здатність до креативних рішень; знання нормативних документів); *професійно-особистісний* (рівень відповідальності; здатність до самореалізації; здатність до саморозвитку; здатність до організації, планування та розв'язання проблем).

Серед рівнів сформованості соціальної компетентності майбутніх офіцерів служби цивільного захисту України диференційовано високий, достатній, середній та низький. За цими критеріями можна здійснювати моніторинг сформованості соціальної компетентності майбутніх офіцерів служби цивільного захисту України у процесі професійної підготовки.

Список літератури:

1. Зимняя И. А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании. М. : Исслед.

центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. 42 с.

2. Иванов Д. Компетентности и компетентностный подход в современном образовании. М. : Чистые пруды, 2007. 32 с.

3. Клепко С. Ф. Філософія освіти в європейському контексті. Полтава : ПОІППО, 2006. 328 с.

4. Князев А. М., Немцова Е. В., Палецкая С. Н. Социальные компоненты личности как объект оценивания. *Проблемы качества образования* : материалы XV Всерос. науч.-метод. конф. М., 2004. Кн. 2. С. 66–77.

5. Лайн М., Спенсер М. Л., Сайн М. Компетенции на работе : пер. с англ. М. : НИРО, 2005. 384 с.

6. Литвиненко С. Креативність як загальна здібність до творчості: сучасні підходи. *Збірник наукових праць Полтавського державного педагогічного університету імені В. Г. Короленка*. Сер. : Пед. науки. Полтава, 2006. Вип. 3 (50). С. 215–219.

7. Лозова В. І. Формування педагогічної компетентності викладачів вищих навчальних закладів освіти. *Педагогічна підготовка викладачів вищих навчальних закладів*. Х. : 2002. С. 3–8.

8. Семенова А. В. Парадигмальне моделювання у професійній підготовці майбутніх учителів : монографія. О. : Юрид. л-ра, 2009. 504 с.

9. Словник іншомовних слів / уклад. : С. М. Морозов, Л. М. Шкарапута. К. : Наук. думка, 2002. 680 с.

10. Ягупов В., Півень Н. Компетентнісний підхід до формування змісту професійної підготовки майбутніх бакалаврів технічного профілю (на прикладі спеціальності «Інженерне матеріалознавство»). *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені В. Гнатюка*. Сер. : Педагогіка / гол. ред. В. Терещук. Тернопіль, 2009. Спецвипуск № 3. С. 283–287.

References:

1. Zymniaia Y. A. Kliuchevye kompetentnosti kak rezultativno-tselevaia osnova kompetentnostnoho podkhoda v obrazovanii. M. : Yssled. tsentr problem kachestva podgotovky spetsyalystov, 2004. 42 s.

2. Yvanov D. Kompetentnosti y kompetentnostnyi podkhod v sovremennom obrazovanii. M. : Chystye prudy, 2007. 32 s.

3. Klepko S. F. Filosofiiia osvity v yevropeiskomu konteksti. Poltava : POIPPO, 2006. 328 s.

4. Kniazhev A. M., Nemtsova E. V., Paletskaya S. N. Sotsyalnye komponenty lychnosti kak ob'ekt otsenyvaniya. *Problemy kachestva obrazovaniya* : materyaly KhV Vseros. nauch.-metod. konf. M., 2004. Kn. 2. S. 66–77.

5. Lain M., Spenser M. L., Sain M. Kompetentsyy na rabote : per. s anhl. M. : NIRO, 2005. 384 s.

6. Lytvynenko S. Kreatyvnist yak zahalna zdibnist do tvorchosti: suchasni pidkhody. *Zbirnyk naukovykh prats Poltavskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni V. H. Korolenka*. Ser. : Ped. nauky. Poltava, 2006. Vyp. 3 (50). S. 215–219.

7. Lozova V. I. Formuvannia pedahohichnoi kompetentnosti vykladachiv vyshchikh navchalnykh zakladiv osvity. *Pedahohichna pidhotovka vykladachiv vyshchikh navchalnykh zakladiv*. Kh. : 2002. S. 3–8.

8. Semenova A. V. Paradyhmalne modeliuвання u profesiinii pidhotovtsi maibutnykh uchyteliv : monohrafiia. O. : Yuryd. l-ra, 2009. 504 s.

9. Slovnyk inshomovnykh sliv / uklad. : S. M. Morozov, L. M. Shkaraputa. K. : Nauk. dumka, 2002. 680 s.

10. Iahupov V., Piven N. Kompetentnisnyi pidkhid do formuvannia zmistu profesiinoi pidhotovky maibutnykh bakalavriv tekhnichnoho profilu (na prykladi spetsialnosti «Inzhenerne materialoznavstvo»). *Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni V. Hnatiuka*. Ser. : Pedahohika / hol. red. V. Tereshchuk. Ternopil, 2009. Spetsvypusk № 3. S. 283–287.

H. Khlypavka

SOCIAL COMPETENCE FORMATION CRITERIA OF THE FUTURE OFFICERS OF UKRAINE'S CIVIL DEFENSE DIAGNOSTICISTS IN THE PROFESSIONAL TRAINING PROCESS

Abstract. The article deals with the problem of defining the criteria, indicators and levels of social competence formation of future officers of the Civil Protection Service of Ukraine in the process of professional training. The notions of «criterion», «indicator» and «levels» have been clarified, the criteria and indicators of the key competences of future civil defense officers of Ukraine have been substantiated. The criteria are interpreted as qualitative characteristics of the object of diagnostic research, indicators – components that characterize the formation of key competences; levels as a reflection of the status of each criterion.

The following criteria and indicators of the formation of social competence of future officers of the Civil Protection Service of Ukraine have been identified and specified: communicative activity (verbal and non-verbal

communication; corporate culture; ability to realize organizational abilities; culture of communication and behavior; cognitive-motivational (understanding of social reality; formation of value system; planning of one's life scenario; creative search); reflexive-psychological (ability to possess a system of knowledge in basic professional subjects; desire to learn; ability to make creative decisions; knowledge of normative documents); professional-personal (level of responsibility; ability to self-realization; ability to self-development; ability to organize, plan and solve problems).

Among the levels of formation of social competence of future civil protection officers of Ukraine differentiated high, sufficient, medium and low. According to these criteria it is possible to monitor the formation of social competence of future officers of the Civil Protection Service of Ukraine in the process of professional training.

Keywords: professional training, social competence, criteria and indicators, levels of formation, civil defense officers of Ukraine.

***Науково-методична стаття**